

1.02 pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:343.349(497.4Maribor)"1940/1941"

Prejeto: 29. 3. 2011

Primeri »propagandne vojne« v aktih Okrožnega sodišča v Mariboru med letoma 1940 in 1941 (kazniva dejanja zoper »Uredbo o zavarovanju nevtralnosti glede tiska«)

MARKO ŽURAJ

mag. zgodovine,

Arnolda Tovornika 10, SI-2000 Maribor

e-pošta: marko.zuraj2@triera.net

IZVLEČEK

Avtor v razpravi obravnava kršitve Uredbe o zavarovanju nevtralnosti glede tiska z dne 16. maja 1940, ki so jo sprejeli zaradi mednarodnih razmer (vojne). Inkriminirala je izražanje stališč odroma popisov (pozitivnih ali negativnih) v korist katere turned držav, ki so bile v vojni, širjenje sovraštva, neresničnih ali izmišljenih poročil v tisku (tudi slikami, karikaturami, fotografijami), na predavanjih, v govorih, s filmskimi in zvočnimi posnetki. Čeprav so delikti, ki so kršili uredbo, ohranjeni v zanemarljivem številu (v vseh primerih so bili to delikti v tisku) so zanimivi, saj predstavljajo tedanje (družbenopolitične) razmere oziroma prepad med uradno (zapovedano) državno dok trino in prepričanjem državljanov.

KLJUCNE BESEDE: Kraljevina Jugoslavija, kazenska zakonodaja, Uredba o zavarovanju nevtralnosti glede tiska, Okrožno sodišče Maribor 1930-1941

ABSTRACT

EXAMPLES OF »PROPAGANDA WAR« IN THE CASE ACTS OF MARIBOR DISTRICT COURT BETWEEN 1940 AND 1941 (CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE »REGULATION ON THE PROTECTION OF PRESS NE UIRALITY«)

In the article the author discusses violations of the Regulation on the Protection of Press Neutrality of May 16, 1940, which was adopted due to international circumstances (the war). It criminalized any expression of viewpoints or records (positive or negative) in favour of any of the countries involved in the war. It also criminalized the spreading of animosity, false or fabricated reports in the press (including pictures, caricatures, photographs), in lectures, speeches, on film and sound recordings. Although there are only a handful of such offences against the Regulation preserved to this day (and all of them occurred in the press) they are nevertheless fascinating as they bear witness of the then (sodal and political) conditions and the gap between the official (commanded) state doctrine and the conviction of the citizens.

KEY WORDS: Kingdom of Yugoslavia, penal legislation, Regulation on the Protection of Press Neutrality, Maribor Distria Court 1930-1941

Uvod (politični delikti)

Politični delikti v širšem smislu obsegajo vsak napad na državo, na oblast; neposreden odgovor nanje je kazenska politična represija države. Takšna razmerja lahko opazujemo v vsej zgodovini, prav od začetkov.¹

Koncept političnega dehka se je v zgodovini nenehno ožil, kot posledica pa se je večala politična represija države. Težnja po povečanju državne represije je bila opazna že na koncu 19. stoletja, prevladujoča je postala zlasti v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja zaradi razvoja treh totalitarizmov: komunizma v Sovjetski zvezi, fašizma v Italiji in nacizma v Nemčiji. Takrat so številne evropske države poleg uveljavljene kazenske zakonodaje sprejele še stranske kazenske zakonodaje za učinkovitejše zatiranje državi sovražnih gibanj (komunistov, socialistov, anarhistov, nacistov, fašistov ...) oziroma za svojo zaščito. V obdobju med svetovnimi vojnami so v kazenski zakonodaji številnih držav nastale spremembe, ki so vključevale razširitev kriminalne cone na ogroževalne delikte in pripravljala dejanja, širile so krivdni odnos storilca vse do naklepa, njegovega notranjega prepričanja ali stahšča, razširile so pojmovanje vseh oblik udeležbe, zlasti pa napeljevanja, torej vsakršnega predloga, sporočila ali zamisli morebitnemu storilcu, ki so bile kaznive same po sebi. Značilni odsev razmer je bil novi pojem ideološko kaznivo dejanje. Za hudo kaznivo dejanje je veljalo že, če je kdo mislil drugače oziroma v nasprotju s stališči režima.²

Spremembe so nastale tudi v jugoslovanski kazenski zakonodaji. Politične delikte sta inkriminirala *Kazenski zakon za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev* (Kazenski zakon, KZ 27. januarja 1930) in *Zakon o zaliti javne varnosti in reda v državi*, ki je bil izdan že avgusta 1921 in je bil z neznatnimi spremembami (ponovno) razglašen 6. januarja 1929 po uvedbi kraljeve diktature. Istega dne je bil razglašen še *Zakon o državnem sodišču za zašato države*. Omenimo še, da so bili verbalni delikti, storjeni v tisku, še posebej inkriminirani v zakonu o tisku.³

Zapovedana nevtralnost države — spontana opredeljenost državljanov

Na začetku leta 1940, pol leta po začetku druge svetovne vojne, v Kraljevini Jugoslaviji »normalno« politično delovanje ni bilo mogoče. Volitve kot najpomembnejši akt (legitimnosti) parlamentarne ureditve oziroma demokratične družbe so vladajoči odlagali, češ da mednarodne okohščine za to niso primerne.⁴ Podobno je bilo s preureditvijo države, le da so tu mednarodne okohščine navajali kot vzrok, ki zahteva čim hitrejšo preureditev (tj. da bi po Banovini Hrvaški ustanovili še srbsko in slovensko enoto s podobnim statusom).⁵

Jugoslovanska zunanja politika je temeljila na načelu nevtralnosti; izjavo o nevtralnosti v spopadu je vlada objavila dan po izbruhu druge svetovne vojne, tj. 2. septembra 1939.⁶ Skladno s takšno usmeritvijo je (zunanja) politika krmarila med različnimi težnjami in se poskušala ubraniti pritisku velisil, ki so Jugoslavijo hotele vezati k sodelovanju.

Nevtralnost v politiki so kot vodilo deklarirali tudi mediji. Adolf Ribnikar, izdajatelj in urednik *Večernika*, je zapisal, da je glavna naloga Jugoslavije, zavarovati strateške pozicije in uveljavljati interese, saj velike države zanj ne bodo (po)skrbele. »Glavna stvar v današnjih časih je, da se zfl vsako ceno vzdržimo miru. Varovati se moramo z vsemi močmi proti vsakomur, ki bi nas hotel zapeljati ali zlorabiti, da bi spraval v nevarnost naše absolutno korektno stališče miroljubne nevtralnosti.«⁷ V časnikih so opozarjali, da v nevtralne države prihajajo tujci, ki imajo pod krinko diplomatske imunitete prevratne namene. Ti ljudje naj bi imeli vedno enak namen: »povzročili zmedo in nemir med našimi ljudmi, ki v teh težkih trenutkih mimo spremljajo velike dogodke v svetu«. Da državljanji ne bi (po)dvomih o načelu nevtralnosti, je pohcija napovedala ostre ukrepe proti takšnim tujcem.⁸

Medtem ko je bil mednarodni položaj za oblastnike izgovor, da se ni glede (zunanje)politične usmeritve nič spremenilo oziroma da so oblast obdržati isti akterji,⁹ se je od začetka vojne povečala družbeno-pohtična represija. Vlada je konec leta

lizma, zato se v ugotovitvah razlikuje od citiranih del.

¹ Bavcon idr.: Kazenskopravno varstvo države, str. 15.

² Bavcon idr.: Kazenskopravno varstvo države, str. 28-33, 53-57; Bavcon - Selih: Kazensko pravo, str. 163-164.

³ Bavcon idr.: Kazenskopravno varstvo države, str. 58-59. - Več o Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi glej Dobrivojevič: Državna represija 1929-1935, str. 99-101. O XII. poglavju KZ glej prav tam, str. 104. - O političnih kaznivih dejanjih v predvojni Jugoslaviji glej še Ibrahimpašić: Politički delikt, str. 170-201; posebej o deliktih zoper državo v kazenski zakonodaji str. 182-192. Delo je napisano po metodi zgodovinskega marksističnega materia-

⁴ Boban: Sporazum Cvetkovič - Maček, str. 322. - Manj so npr. govorili o vprašanju procedure, kar je bil pomembnejši razlog. (Prav tam.)

⁵ Boban: Sporazum Cvetkovič - Maček, 323.

⁶ Krizman: Vanjska politika jugoslovenske države, str. 109, 180. - Več o jugoslovanski politiki nevtralnosti po izbruhu druge svetovne vojne glej prav tam, str. 109-115.

⁷ Ribnikar: Na pragu nove Hvrope. MVJ, 3. 8. 1940, str. 3.

⁸ Ostri ukrepi proti tujcem, razširjevalcem lažnih vesti. MVJ, 18. 4. 1940, str. 2.

⁹ Boban: Sporazum Cvetkovič - Maček, str. 353.

1939 dopolnila enega najbolj restriktivnih zakonov, *Zakon o zasati javne varnosti in reda*, in je policijsko-upravnim organom (še) povečala pooblastila;¹⁰ marca 1940 je sprejela uredbo o naglih vojnih sodiščih v pripravljalnem, mobilnem in vojnem stanju.¹¹ Podobnih ukrepov (uredb) je bilo še nekaj, pač zato, ker je bila država v psihološki vojni, čeprav si je prizadevala ohraniti nevtralnost.¹²

O tej t. i. psihološki vojni so v *Večemiku* zapisali: »Kakor totalitarna, tako je tudi živčna vojna iznajdba najnovejšega časa. Ta vojna se je pričela dejansko davno pred sedanjo vojno na bojiščih in ji je torej bila nekaka predhodnica. Njeno orožje so napadi v Časnikih ter propagandne in alarmantne vesti vseh vrst, ki se širijo potonjavo, pa tudi po radiu. Namen te vojne je zbegati in ustrašiti nasprotnika, zlasti pa demoralizirati najširše ljudske množice, da jih prevzame strah, izgube vero vase in postanejo nazadnje apatične ter pristopne za vsako rešitev.«¹³

Tisk je bil strogo cenzuriran. To npr. ilustrira telefonski ukaz, ki ga je dobilo državno tožilstvo v Mariboru: »Danesprične v Ljubljani zasedati banski svet. Cenzorji naj poročilom o tem zasedanju posvečajo primerno pozornost in parijo zlasti na to, da črtajo vse eventualno neugodne izjave, ki bi bile podane v debati o posameznih poročilih z ozjrom na notranje in zunanje politične prilike. To navodilo velja le pro foro interno.«¹⁴

Ena izmed uredb, sprejetih zaradi vojne, je bila *Uredba o zavarovanju nevtralnosti glede tiska* (dalje: uredba). Vlada jo je objavila 16. maja 1940.¹⁵ Inkriminirala je izražanje stališč oziroma zapisov (pozitivnih ah negativnih) v korist katere izmed držav, ki so bile v vojni, širjenje sovraštva, neresničnih ah izmišljenih poročil. Izražanje (zapisovanje) takšnih stališč je bilo prepovedano v tisku (tudi s slikami, karikaturami, fotografijami), predavanjih, govorih, s filmskimi in zvočnimi posnetki. Za kršitev je bila predpisana kazen do dve leti zapora ah denarna kazen do 100.000 dinarjev. Uredba je predpisovala kazen za razširjevalce in kupce (inkjdmimiranih) tiskovin; zaporna kazen je bila do šest mesecev zapora, denarna pa do 10.000 dinarjev. Državni tožilec je moral v 24 urah, po ovadbi, vložiti obtožnico; obtoženci niso imeli pravice do ugovora.¹⁶

Delikti, ki so kršili uredbo, so ohranjeni v zane-marljivem številu. Leta 1941 je bil v vpisnikih okrožnega sodišča v Mariboru en primer,¹⁷ leto prej pa štirje. V vseh primerih so bili to delikti v tisku, inkriminirani z uredbo, ki so jo sprejeli zaradi med-narodnih razmer (vojne). Čeprav je bil delež teh zane-marljiv, so zanimivi, saj ilustrirajo tedanje (družbeno-politične) razmere oziroma prepad med uradno (zapovedano) državno doktrino in prepri-čanjem državljanov.

Državni tožilec iz Maribora se je npr. že maja 1936 v dopisu Višjemu državnemu tožilstvu v Ljubljani pritoževal zaradi preobremenjenosti dr-žavnega tožilstva v Mariboru. Omenil je tudi cen-zuro (tiska): »Cenzura je izredno važna in tehtna obremenitev državnega tožilstva, tako za cenzorja, kakor za pisarniško osebje. V tem važnem poslu mora biti cenzor in pisarna na razpolago vsak delavnik od 8 ure zjutraj, do 6 ure zvečer. Cenzura absorbira 1 referenta.«¹⁸ Kasneje je imel še več dela.

Akterji iz mariborskega *Večernika*

V prvem primeru je državno tožilstvo zaradi kršitve uredbe vložilo ovadbo proti Adolfu Ribnikarju.¹⁹

V *Večemiku* je bilo 1. julija 1940 objavljeno poročilo: »Cemu 100 divizij? Berlin 1. julija DNB. Sovjetska vlada je baje pozvala turško broševje naj sodeluje za skupno obrambo Dardanel, Kazen tega se sprašujejo čemu je za navadno okupacijo dveh relativno majhnih dežel potrebna, da pri tem sodeluje kar 100 divizij, ki so vse naft moderneje opremljene in imajo v svojem sestavu tudi 60-tonske tanked

Nemško poslaništvo v Beogradu je prek konzulata v Ljubljani kraljevi banski upravi sporočilo, da je bilo sklicevanje na DNB (Deutsches Nachrichtenbüro) »groba zjoraba in potvorba.«²¹ Takšno poročilo je merilo na »kaljenje nemško-ruskih odnošajev in izraža stališče v prid Anglije, povzroča nezadovoljstvo in sovraštvo do Nemčije in more skaliti odnošaje med Nemčijo in našo državo«, je utemeljeval državni

M Prav tam, str. 328-329.

» Naredba o naglih vojnih sodiščih. MVJ, 9. 3. 1940, str. 5.

¹² Bodimo pripravljani! MVJ, 25. 5. 1940, str. 4.

¹³ Rehar: Metode in nameni živčne vojne. MVJ, 24. 2. 1940, str. 3.

¹⁴ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41. Telefonski ukaz referenta centralnega presbiroja 17. februarja leta 1941, Višje državno tožilstvo v Ljubljani.

« Sl. 1. št. 42/1940.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Vpisniki, VR-Kzp, 1932 1, 1933 11, 1941, št. 885.

¹⁸ PAM, Državno tožilstvo Maribor, Ks 16/36; Dopis državnega tožilca iz Maribora višjemu državnemu tožilstvu v Ljubljani, dne 3. 5. 1936.

¹⁹ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40. - Več o delovanju Adolfa in Bojana Ribnikarja in osumljencev iz t. i. mariborskega obveščevalnega centra, glej Vodušek Stativ: Slovenski špijoni 1938-1942, str. 159-193.

²⁰ Obtožnica 7. 9. 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

²¹ Državni tožilec gospodu preiskovalnemu sodniku dne 6. julija 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

tožilec.²² S tem je kršilo 1., 2. in 5. točko prvega člena uredbe.²³ Državni tožilec je zato zahteval zaslisanje Ribnikarja in vpletenih.²⁴

V preiskavi so dognali, da je novico 1. julija 1940 v redakciji *Večernika* z morsejevim aparatom zabeležil radio telegrafist Janko Jež. Novico, bila je v nemškem jeziku, je oddal v uredništvo za politične prispevke in tam jo je pregledal urednik Radivoj Rehar ter jo dal prevajalcu, odvetniškemu pripravniku Odonu Sorliju. Ko je Rehar dobil (slovenski) prevod, ga je oddal v stavnico in tam so ga natisnili.

Na sodišču so osumljenci krivdo zanimali. Rehar se je zagovarjal, da je bil prevod v skladu z izvirnikom; pred natisom je poročilo pregledal, vendar o njem ni dvomil prav zaradi šifre DNB. Jež je pričal, da kot radiotelegrafist prejema poročila raznih agencij, sluga pa jih odnese v uredništvo. Zagovarjal se je, da jih ne kontrolira, ker ne zna tujih jezikov, ampak samo spreminja morsejeve znake v črke in oddaja besedila. Sorli, ki je novico prevedel, se je zagovarjal, da je verjel, da je resnična, ker ni namigovala na nemško-sovjetske odnose; je pa zaradi previdnosti, torej občutljivega mednarodnega položaja, vstavil v besedilo besedo »baje«.²⁵

Vendar sta tako nemški konzulat v Ljubljani kakor tudi agencija *Avala* iz Beograda zanimala, da bi novica izvirala od DNB. Iz *Avals* so državnemu tožilstvu sporočili, da vesti DNB oddajajo z morsejevimi znaki, ki jih je mogoče sprejemati samo s posebnim, t. i. »Hell aparatom«; tega zasebne ustanove niso smele uporabljati. Prav tako je izvedenec po ogledu aparata, ki ga je uporabljal Jež, ugotovil, da aparat ni mogel sprejemati vesti, ki so jih oddali s posebnimi aparati. Novica prav tako ni bila objavljena v biltenu *Avale*. Urednik časopisa *Marburger Zeitung* je sklepal, da bi moral novico, če jo je (od *Avale*) dobil *Večernih*, dobiti tudi njihov časnik, a se to ni zgodilo.

Državni tožilec je po pričanjih sklepal, da bo krivdo osumljencem (v celoti) dokazali. Po odredbah statuta zveznih agencij, so lahko tuje agencije pošiljale vesti jugoslovanskim časnikom le z dovoljenjem *Avale*, a se v tem primeru to ni zgodilo.²⁶ Da vesti tujih agencij ne smejo objavljati, je bilo po mnenju državnega tožilca osumljencem znano, kakor tudi, da vesti DNB ni bilo mogoče sprejemati z navadnim, kratkovalovnim sprejemnikom ampak samo s t. i. »Hell aparatom«. Osumljenci so torej vedeli, da inkriminirano poročilo ne izvira od DNB (tega ne bi mogli sprejeti), niti od *Avale*. Vedeli so, da je to prevara tuje radijske postaje, saj so novico sprejeli z navadnim, kratkovalovnim sprejemnikom. Zato je bila njihova krivda utemeljena, je sklenil državni tožilec.²⁷

Na glavni razpravi na okrožnem sodišču približno dva meseca pozneje, 30. oktobra 1940, so osumljence (po § 280 kp) oprostili obtožbe.²⁸ Reharja so oprostili obtožbe, da je kot urednik politične redakcije *Večernika* »porabil oficijelno nambo nemškega poročevalnega urada DNB« s tem, da je objavil novico »torej objavil članek, ki vsebuje izražanje stališča v prid ene turned vojskujočih se držav ter povzročanje nezadovoljstva do ene turned vojskujočih se držav in irnišljeno ter neresnično poročilo, ki se % njegovo objavo lahko

²² Prav tam.

²³ Prav tam. - 1. člen uredbe se je glasil: »Prepovedano je objavljati v novinah in drugih tiskovinah članke ali poročila, ki vsebujejo: / 1. izražanje stališča v prid ene izmed vojskujočih se strank; / 2. povzročanje nezadovoljstva ali mrznje do ene izmed vojskujočih se strank; / 3. nasnavljanje na dejanja, sovražna eni izmed vojskujočih se strank; / 4. žaljenje ali omalovaževanje vojske katere koli tuje države; / 5. izmišljena ali neresnična poročila, ki se z njih objavo lahko skalijo odnošaji med katero tujo in našo državo.« (Sl. 1. št. 42/1940.)

²⁴ Državni tožilec gospodu preiskovalnemu sodniku 6. julija 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

²⁵ Obtožnica 7. 9. 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

²⁶ Pri v[er]jetlj[iv] so aprila 1929 ustanovili centralni presburo (centralni tiskovni urad, CTU) »za občo državno obveščevalno službo« (Zakon o centralnem tiskovnem uradu, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, št. 48/1929). - Ustanovili so ga po nemškem zgledu; bil je ena prvih obveščevalnih in propagandnih služb v Evropi. CTU je imel štiri odseke (za domači tisk, za tuji tisk, oddelek za radiodifuzijo in administrativni oddelek); z njimi je nadzoroval domači in tuji tisk, domače in nekatere tuje radijske postaje, filme in gledališča. S tem je imel pooblastila (in značilnosti) **ministra** za propagando. Šef CTU je bil neposredni referent predsednika vlade in je imel status pooblaščenega ministra; uradniki so uživali privilegije in so lahko napredovali ne glede na izobrazbo in kvalifikacije, predvidene za druge državne uradnike; urad je imel posebni proračun. Državni organi so morali vse vesti, podatke, sporočila itd., ki so bila predvideni za objavo, pošiljati prek CTU-ja ali agencije *Avala*, na katero je CTU prenesel del tehničnih nalog; sodelavci *Avale* so morali imeti legitimacije, overjene pri CTU. Ta je imel dopisnike v tujini in po državi; to so bili centralni tiskovni uradi »v malem«, ki so nadzirali domači tisk in zbirali informacije o življenju in dogajanju v delu države, pisali izvlečke iz najpomembnejših poročil in tedenska, mesečna, polletna in letna poročila. (Dobrivojevič: Državna represija 1929-1935, str. 305-306, 308; več o delu CTU oziroma cenzuri tiska glej prav tam, str. 301-322.)

²⁷ Obtožnica 7. 9. 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

» Sodba 30. 10. 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

skalijo odnošaji, med katero drugo in nah državo«. ²⁹ Ježa in Sorlija je sodišče oprostilo obtožbe, da sta naklepno pomagala Reharju.

Med razlogi za sodbo je sodišče zapisalo, da novica vsebuje neresnico, ki bi lahko skalila odnose med Jugoslavijo in Rusijo oziroma med Jugoslavijo in Nemčijo. Poročilo je bilo neresnično tudi, ker je kot vir navajalo DNB, saj ta vesti ni oddal. »Vest bi tnošla skaliti odnose med nah državo in omenjenima državama, ker pripisuje Rusiji napadalne namene, ki bi po dani situaciji mogli biti naperjeni tudi proti Nemčiji, čije vojni položaj bi bil j tem oslavljen. Notica pa ne vsebuje izražanje stališča v prid ene izmed vojskujočih se držav in povzročanje nezadovoljstva do ene turned njih, ker sploh ne izrada lastnega mnenja, ker ne imenuje nobene vojskujoče se države, in ne izraba niti simpatij niti antipatij do ene turned njih. Notica bi se mođa po mnenju sodišča radi leša odredili le pod čl. 1. t. 5 uredbe o zavarovanju nevtralnosti v tisku.« ³⁰

Zato ni mogoče govoriti o krivdi obtožencev, je utemeljevalo sodišče. Čeprav so dokazali, da je DNB oddajal vesti (le) uradnim agencijam na posebne sprejemnike, so (po izrecnem vprašanju sodišča) ugotovili, da *Avala* ni obvestila časnikov, da lahko objavljajo le vesti DNB, ki jih prejmejo od nje. Bojan Ribnikar (Adolfov sin) je na sodišču potrdil, da je *Večemik* (neposredno) lovil tuje vesti, ker so tiste od *Avale* prihajale prepozno. Prav tako je potrdil, da so (lahko) po sprejemniku pri *Večemiku* lovili vesti, ki jih je DNB oddajal v druge države in v »glavni stan kanclerja Hiderja« (to je potrdilo tudi uredništvo časnika *Slovenski dožit*) *A* Sodišče je prav tako verjelo zagovoru radio telegrafista Ježa, da so z oznako DNB prihajale tudi vesti neznanega izvora, zato je (raz)sodilo, da si (inkriminirane) vesti niso izmislili obtoženci. Ribnikar je potrdil, da je nekateri vesti prejemal le *Večemik* (in ne tudi *Marburger Zeitung*), ker so pri njih pozneje zaključili redakcijo. Prav tako je glavni urednik časopisa *Marburger Zeitung* potrdil, da je mogoče, da je inkriminirano novico spregledal, ker se je zgodilo že več nejasnosti zaradi vesti, ki so jih dobili od neznanih postaj. S tem pa, je sklenilo sodišče, zagovora obtožencev ni ovrglo (tj., da je vest prišla po radiotelegrafskem aparatu) in je odpadel glavni dokaz, da so si obtoženci vest izmislili oziroma naklepno objavili, čeprav so vedeli, da je neresnična.

Reharju niso dokazali, da je objavil vest; njena vsebina tudi ni bila taka, »da bi v onem razburkanem

času na prvi posjed morala izgledati nemogoče. Kar se tiče dmspobtožencq je njggova naloga le, da sprejema vesti jn jih oddaja uredništvu. Zato se njemu krivda sploh ne da pripisati, razen ako je vedel, da vest ni od DNB in da je mistifikaija za kar pa ni dokaza in sodišče obtožencu toliko inteligence tudi ne pripisuje. Obtoženec Sorli je bil prevjalec, le začasno prijeggnjen, ki ni mogel vedeti, da vest izvira od DNB in čiggr delokrog je bilo le prevajanje, ne pa urejevanje lista«, je sklenilo sodišče. ³²

Proti-katoliška gorečnost in državna budnost

Rudolfa Kaleta, Zagrebčana, živečega v Beogradu, je okrožno sodišče v Mariboru spoznalo za krivega, da je julija 1940 prevedel iz angleščine brošuro *Sodnik Rjilherford odkrije 5. kolono*. V Ljudski tiskarni je naročil natis 5.000 izvodov in jih razposlal med somišljenike oziroma poverjenike. ³³

Inkriminirana brošura je vsebovala tele stavke: »1. Katoliška akciji vsebuje dobro izdelani načrt, da Zruši na tem svetu vse tisto, kar objavlja resnico in to ne le hierarhija v pomenu, da prikrije svoje nepoštene delo okušajoč se polastiti oblasti mednarodne z^{eme}(i^s^{ae} krogle ... njen ūljje, da ponovno vzpostavi stari rimski imperij. Nacisti, fašisti in komunisti se zavzemajo vsi za korporativno državo in vsi so se odločili, da zptšijo republiko. Avtoritativna hierarhija katoliškega sistema, deluje z vsemi totalitarci, da bi obvladala zemeljsko knjgljo / (...) Tudi knjiga vsebuje razlago, ki pove, da je hierarhija v resnici politična organizacija in da je določena da zptši vse, kar zastopa interese preprostega ljudstva. Stvarna 'peta kolona' v Ameriki je organizirana in vodena od katoliške akcije. Dejstva, ki so se v poslednjem času dogodila v Evropi, dokazujejo, da je to resnica. <.<?« V tem slogu se je nadaljevalo. V obtožnici je bilo navedenih trinajst cita-

³² Prav tam.

³³ PAM, Okrožno sodišče Maribor, 1086/40. - Joseph Franklin »sodnik« Rutherford (1869-1942) je bil od leta 1917 predsednik družbe Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania; ime je leta 1931 spremenil v Priče Jehove, ki so pod njegovim predsedstvom postale združba gorečih privržencev. Zaradi prepričanja, da vlade postavlja Bog, da vzdržujejo mir in red, so zavračale nekatere (posvetne) zakone oziroma dolžnosti (vojaško obveznost, volitve, salutiranje pred zastavo itd.). Zato so bile v konfliktu z oblastmi. Rutherford je bil med prvo svetovno vojno v zaporu, (<http://www.britannica.com/1ibchecked/topic/302393/Jehovahs-Witness/260644/11istory#ref=ref5351>) (22. 7. 2010.).

³⁴ Katoliška akcija je bila organizacija za sodelovanje laikov v apostolskem delu cerkve; ustanovil jo je papež Pij XIV. leta 1927. Njen namen je bil širiti katoliško duhovnost in uveljavljati katoliška socialna načela. V Sloveniji jo je leta 1928 organiziral škof Jeglič. (Prunk: Katoliška akcija, str. 178).

³⁵ Sodba 2. aprila 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 1086/40.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Sodba 30. 10. 1940; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40.

³¹ Prav tam.

to, ki so katoliško akcijo oziroma cerkev obtoževali sodelovanja z nacisti in fašisti, s katerimi naj bi se polastila oblasti na svetu. »Sodnik Rutherford imenuje hrabro rimskokatoliško hierarhijo, ki mora dovesti Zedinjene države pod kontrolo Vatikana, ako hoče zavladati vsemu svetu, posebno krščanskemu, kot svetovnim in duhovnim gospodarjem na čelu.«³⁶

Z razpečevanjem brošure je Kale »po tisku raznesel govornico, o kateri ni imel osnovnem razlogu, da bi jo smatral za resnično, ki pa ulemo povzročili občno ogorčenje ali občni strah ali nevarnost za javni red in min.. S tem je Kale objavljajl članke, ki vsebujejo v stavkih (...) povzročanje nezadovoljstva in mržnje do avtoritarnih držav Nemčije in Italije, torej do ene izmed vojskujočih se strank. S tem je zakrivil (...) prestopke zoper javni red in mir po § 156/II KZ (in prestopke, op. p.) po čl. 3 uredbe o zavarovanju nevtralnosti glede tiska in se obsodi z oijrom na § 61 KZ po Čl. 3 uredbe o zavarovanju nevtralnosti glede tiska na 600 — Šesto — Din denarne kazni ob neizterljivosti na 10 dni zapora...«.³⁷

Kale obtožb ni zanikal, vendar se je zagovarjal, da so (bile) piscu, sodniku Rutherfordu, razmere v Združenih državah Amerike znane in da je bilo delovanje katoliške akcije in cerkve nelojalno, celo nečastno. Proti temu se je treba bojevati, da bi obranili čistost cerkve oziroma njene hierarhije. Ni se zavedal, da je kršil predpise zoper nevtralnost države, saj naj bi bilo vse znano; prav tako je razpečeval le prevod brošure, ki je izšla v Ameriki.

Sodišče je na podlagi priznanja (sklicevalo se je še na izpovedi prič) sklenilo, da je Kale prevedel, natisnil in razširil brošuro, v kateri je katoliško cerkev obtoževal, da ustvarja 5. kolono. »Kerpa si narod pod 5. kolono predstavlja sovražne oddelke, ki se nenadoma pojavijo v zaledju za glavno vojujočo fronto in od tam napadejo 1er povzročajo v domačih vrstah nered med prebivalstvom pa nemir in preplah, je zatiranje, da katoliška cerkev organizira in ustvarja 5. kolono sposobno, da povzroči med prebivalstvom ogorčenost proti katoliški cerkvi in strah povsod v tistih delih države, kjer so prebivala

po večini pripadniki katoliške cerkve. S tem pa nastane nevarnost za javni mir in red. V odstavkih (...) sodbe nega stavka se omenjajo »nacisti« in »fašisti«, »nacizem« in »fašizem«, »totalitarni diktatorji« in sta Še posebej imenovana Hitler in Mussolini. Znano je, da se imenuje organizacija novega reda v splošnem nacizem, v Italiji pa fašizem in da sta Hitler in Mussolini predstavnika teh idej. Ker sta obe omenjeni državi v vojni, dočim je kraljevina Jugoslavija nevtralna, se j takim pisanjem vsekakor zamera stališče proti obema vojskujočima državama ter j tem povzroča mržnjo med prebivalstvom nevtralne države proti vojskujočima se državama. Kršeno je pa j tem določilo uredbe o zaščiti nevtralnosti glede tiska.«³⁸

Kot olajševalne okoliščine je sodišče upoštevalo obtoženčevo neoporečnost, priznanje in to, da je brošuro (le) prevedel; kot oteževalne pa stik z njo. Sodišče je pričakovalo, da se bo obsojenec tudi brez kazni vzdržal kaznivih dejanj, zato je uporabilo § 65 KZ in mu prestajanje kazni odložilo za eno leto. Oprostilo ga je tudi plačila stroškov za kazenski postopek, saj je moral preživljati družino; prav tako ga je oprostilo plačila povprečnine.³⁹ Kakor je vidno iz dopisa na dnu sodbe, so nemški (okupacijski) organi zadevo (dokončno) sklenili februarja leta 1942.⁴⁰

Sodba ni imela pomena, saj Kraljevina Jugoslavija po 25. marcu, ko je pristopila k trojnemu paktu,⁴¹ ni bila nevtralna država; z napadom nanjo zgolj nekaj dni kasneje, pa se je položaj spremenil. Prve ugotovitve se je verjetno zavedalo tudi sodišče.

Kazenska zadeva nam iz vsebinske plati pokaže, kako so se ideje »polastile« posameznikov in kot posledica tudi množic. S stališča te, čeprav splošne in individualne epizode, »mikroprimera«, so tudi nekateri (poznejši) dogodki bolj razumljivi.

Akterji iz mariborskega Večernika II

Ponovno so se v kazenskem postopku zaradi kršenja uredbe znašli akterji iz *Večernika*.⁴²

17. marca 1941 je časnik na prvi strani objavil poročilo: »Atene, 17. marca. Al. Ag. Mussolini se je po neuspehu svojega osebnega poveljevanja na čelu svojih naj-

Prav tam.

Prav tam. - Paragraf 156/ 11 KZ je inkriminiral »drugačno strašenje« oziroma kazen za tistega, ki »raznese javno ali po tisku lažno govornico, zoper svoje prepričanje ali če ni osnovanega razloga, da bi jo smatral za resnično, toda utegne taka govornica povzročiti občno ogorčenost ali občni strah ali nevarnost za javni mir in občni red« (§ 156/ 11 KZ; Dolenc: Tolmač h kazenskemu zakoniku, str. 264—266). - Paragraf 61 KZ se je nanašal na »pravi idealni stek«, tj. če je storilec kršil z enim dejanjem več zakonskih predpisov ali večkrat isti zakonski predpis; kazen so dosodili po tistem zakonu, ki je predpisoval najstrožjo kazen oziroma pri neenakih vrstah kazni najhujšo vrsto. (§ 61 KZ; Dolenc: Tolmač h kazenskemu zakoniku, str. 134—136).

³⁸ Sodba 2. aprila 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 1086/40.

³⁹ Prav tam. - Paragraf 65 KZ se je nanašal na »osebne in stvarne meje dopustnosti« oziroma na odlog kazni. V paragrafu so bile specificirani pogoji. (§ 65 KZ; Dolenc: Tolmač h kazenskemu zakoniku, str. 141-143).

⁴⁰ Sodba 2. aprila 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 1086/40.

⁴¹ Krizman: Vanjska politika jugoslovenske države, str. 181.

⁴² PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

boljših čet, ki so doživele poraz na vseh odsekih, zopet vrnil i-Z Albanije v Rim. Mussolini je cel teden vodil veliko ofenzivo na vsej fronti na čelu svojih 120.000 najboljših vojakov — ki so naskakovali grške položaje, se jim pa niti na enem samem odseku ni posrečilo prebiti grških gorskih postojank. V akciji je bilo samo na osrednji fronti 50 topniških baterij in naskakovalo je mnogo tisoč italijanskih vojakov, podprtih z italijanskimi akcijami, hoteč padati Grčiji smrti udarec. Še preden bi Hitler pritisnil s svojimi silami os severo vzhoda, Mussolini je odletel domov prazni rok, je dejal sinoči zastopnik vlade.⁴³

S tem je objavil novico, vest, ki je, kakor je trdilo državno tožilstvo, izražala stališča v prid ene izmed vojskujočih strani oziroma povzročala nezadovoljstvo, sovraštvo do ene izmed njih in s tem kršila 1/1, 2, 4 člen uredbe.⁴⁴

Državno tožilstvo je prepovedalo prodajo izvoda, v katerem je bilo poročilo objavljeno, in že natisnjene izvode zaplenilo. Za urednika političnega uredništva Reharja in vse, ki so pripomogli k temu, da je časnik objavil poročilo, je zahtevalo zaslišanje.⁴⁵

Rehar je dejanje priznal, vendar je krivdo zanikal, češ da je članek oddal v dobri veri, saj so ga povzeli po agenciji *United Press*, prav tako pa da ni vseboval nič takega, kar bi nasprotovalo (strogi) nevtralnosti oziroma politični usmeritvi države. Dobil ga je od radiotelegrafista Joška Antoliča, ki je oddajal poročila tudi za *Marburger Zeitung* (tam ga niso objavili). Antolič je (po ustaljenem načinu) prejel poročilo zapisano z morsejevimi znaki, ga spremenil v (navadno) pisavo in izročil Reharju. Ta ga je prevedel v slovenščino in dal v tisk.⁴⁶

Namesto Adolfa Ribnikarja je pričal sin Bojan, ki je očeta nadomeščal pri vodenju *Večernika*, Povedal je, da takrat, ko so poročilo prejeli oziroma objavili, ni bilo v Mariboru ne njega in ne očeta, ki je bil odsoten že dalj časa (to so potrdile tudi priče). Povedal je, da so bih med njegovo odsotnostjo uredniki odgovorni za svoja področja, zato je za objavo vesti odgovoren Rehar.⁴⁷

Državni tožilec je izpodbijal Reharjev zagovor, ker so dokazali, da inkriminiranega poročila niso objavile niti *Avala* niti ne ameriška in angleška poročevalska agencija (*United* oziroma *Associated Press*).

Njegova vsebina je izražala simpatije do ene izmed udeleženk vojne, tj. Grčije, oziroma sovražno razpoloženje do Italije. Urednik časopisa *Marburger Zeitung* je pričal, da je ob branju poročila posumil, da ni v skladu s cenzurnimi navodili, in ga je zavrnil. Ze iz njegovega pričanja je bilo vidno, da bi o poročilu moral podvomiti tudi Rehar, ki je vedel, da poročilo nasprotuje uredbi oziroma usmeritvi države glede nevtralne politike. »Nikakorpa ne opraviči osumljenca okolnost, da so isto poročilo z istim besedilo tedaj prenašale tudi radijske postaje nevtralnih držav in angleške radijske postaje in da jih je mogel vsakdo poslušati, kajti le—teh citirana uredba s svojimi sankcijami ne dosega, je končal obtožnico državni tožilec.⁴⁸

Vidimo, da se postopek objavljanja prepovedanih vesti ni razlikoval, še zagovori osumljencev (osumljenca) so bih (skorajda) enaki. Vendar je bila v zadnjem primeru na dnu obtožnice zapisana rešitev (datirana s 1. majem), da se obtoženec (Rehar) »ni zglasil« in da je razprava zaradi vojnih razmer odložena za nedoločen čas.⁴⁹ Nemški (okupacijski) organi so jo pozneje ustavili.⁵⁰

Da uredba ni bila učinkovita oziroma da so uredništva zlorabljala zakonodajo, je državni tožilec iz Maribora pisal višjemu državnemu tožilstvu: »Cl, 5 uredbe o zavarovanju tiska glede nevtralnosti predpisuje, da državni tožilec mora (podčrtano v originalu, op. p.), brz i) da odlok o prepovedi tiskovine, ki vsebuje kaznivo dejanje po čl. 1. cit. uredbe predlagati preiskovalnemu sodniku opravo poizvedb in mora po prejemu spisov vložiti obtožnico, seveda vsaj tako prakticira državno tožilstvo v Mariboru, če so zfl to podani pogoji. Večina lakih kazenskih postopanj (se, op. p.) konča z ustavitvijo po J 96 k. p. ali pa z oprostivjo od obtožbe, največkrat, ker ni subjektivne krivde. S tem pa dobi %abrana vsaj na zunaj pečat nezakonnosti in se tiskarnam, uredništvom itd. odprejo vrata za vse mogoče podvige, zlasti tudi odškodninske tožbe proti državnemu tožilcu in erarju. 'Večernik' z dne 26. 11. 1941 je prinesel na tretji strani v 4 stolpcu bolj spodaj poročilo pod naslovom: 'Poostren položaj na Norveškem'. Na videz vse buje poročilo kazniva dejanja po točki 2. čl. 1. uredbe o zavarovanju nevtralnosti glede tiska in je državno tožilstvo v Mariboru nameravalo izreči pobrano lista. Ker pa poročilo navaja vire (Basler Nachrichten in Švedski tisk, kije pri nas dovoljen) in je samo reprodukcija brez lastnega

⁴³ Obtožnica 28. marca 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Državni tožilec gospodu preiskovalnemu sodniku 17. marca 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Zaslišba obdolženca, Okrožno sodišče v Mariboru, odd. 111., 20. marca 1941, Ribnikar Bojan; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

⁴⁸ Obtožnica 28. marca 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Der Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SD Marburg, in der Untersteiermark Abt. f. Strafsachen An den Beauftragten für die Durchführung einzelner rechtsichernder Maßnahmen Dienststelle Marburg, 24. IX. 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 356/41.

komentarja in brez vsake tendence, je računati j 100% - no **Božo Podkrajšek in 'Joti list - humor, ki ga sigurnostjo, da bi sodišče oprostilo osebe, ki so povzročile, ddblast ni marala** je to poročilo prišlo v list. Zato je državno tožilstvo po predhodni odobritvi, odroma navodilu centralnega presbiroja V naslednjem primeru je prav tako šlo za (tisiv Ljubljani (...) odstopilo od svojega nameravanega ukrepa.kovni) dehtk zoper nevtralnost (države), vendar z Ce bi bila po zakonu možna zabrana kake tiskovine radi drugačno, navidez nedolžno vsebino.⁵³ prekršitve predpisov o nevtralnosti, brez obligatorne uvedbe Božo Podkrajšek, izdajatelj in urednik 'Potega kazenskega postopanja, bi državno tožilstvo v predmetnem lista (humoristične priloge Večernika, ki je izhajala slučaja izreklo zbrano lista, ki bi bila vsaj objektivno dvakrat na mesec),⁵⁴ je v izdaji 8. februarja 1941 utemeljena, V enak položaj more priti državni tožilec pri objavljen zapis: »Orientalska balada / Ko v deželi jutrovi cenzuri 'Večernika', ki odklanja dobroto predcenzure, ker je hrane zpnanjalo in kruha, / ko prišla so leta suha, / de bi se po zatrjevanju uredništva lista zakasnilo izhajanje, Kalifi / 'Naj rabelj ubije / vsakogar, komur stemnilo / se vsak dan, in je nujno potrebna neka preventivna mera, da je v glavi, j A po smrti / fyljih ne bodo krti. / Delajte iz bo kontrola 'Večernika' lažja in učinkovitejša, V prvi vrsti trupel milo!' / Dava zala se kopala, / z milom belim roke pa predlaga državno tožilstvo, da pokrenete potrebno, da seprala / in tako je govorila: / 'Kaj si reči, košček mila! / ki uredba o zavarovanju nevtralnosti glede tiska v čl, 5. tako polzjš mi skozi prste. / Komu služiš fnesto krste? / Morda izpremeni, da državni tožilec lahko predlaga ali more pred-roka si vojaka / ali učenjaka mozeg. / Morda deve vrat si lagati potrebne poizvedbe, če izreče zabrano tiskovine, da ozek / kje in kdo za tabo plaka?«⁵⁵ S tem je objavil pride tedaj v besedilo fnesto besede 'mora' beseda 'more'.⁵⁶ zapis, ki je povzročal nezadovoljstvo oziroma sovražstvo zoper Nemčijo kot vojskujočo se državo.

Da so bili še drugi načini, na katere je lahko uredništvo obšlo uredbo, je ponovno opozarjal državni tožilec iz Maribora. Višje državno tožilstvo je opozoril, da morajo biti cenzorji zlasti pozorni: »1. Pri objavljanju rezultatov o vojaških operacijah se Še Z?neraj v nekaterih listih pokazuje prevelika simpatija do anglosaksonskega bloka na ta način, da se tožadevnim poročilom daje prednost j tem, da se jih dosledno beleži na prvem mestu in objavlja z močnejšim tiskom — medtem ko se poročila onih držav zapostavlja, prinaša v skrajšani obliki in z navadnim tiskom. (...) 2. Nekateri listi objavljajo govore ameriškanskih in angleških državnikov (...) dobesedno, ne čakaje na tekst tega govora, kj ga daje agencija Avala, Vsled tega se pripeti, da se objavljajo iz teh govoroj passusj glede katerih bi bilo — z ozirom na naše strogo nevtralno stališče — bolje, da se jih briše. Posledica tega je, da se javnosti servirajo ti govori v srbskih listih navadno v milejši obliki kot v slovenskih, kar gotovo ni v redu in daje povoda upravičenim pritožbam. Gg. cenzorji izvolijo vselej kadar je najavljen govor kakega državnika iz Anglije ali Amerike, opozoriti uredništva, da imajo te govore objavili v obliki kot ga podaja agencija Avala — nq pa tako, kot ga sami ujamejo po radyu.⁵⁷»

Ce ne drugega, so bih primeri »tiskovne sabotaze« majhen prispevek k »objektivni informiranosti«.

Prav tako je v isti številki objavil karikaturu nekdanjega cesarja Abesinje (Etiopije) Haileja Selasija na konju pred četo vojakov z besedilom: »Ko sem zapustil te, narodič moj / slab si mi bil in od sile ubožen. / Dobro skrbel gospodarje zate: / z^aj najmodemeje si oboroženZ«⁵⁶ S tem je objavil »narisek in članek«, ki je vseboval stališča v prid Anghje kot vojskujoče se države.

Pod tretjo točko je bil Podkrajšek obtožen, da je 15. februarja 1941 objavil članek »'Od lih drakov ino drugih pomurskih pošasti, kir bodo hudičovo dej lu imenovane', kije v jeziku, ki gaje uporabljal Primož T^mbar v pridigah, pisal o podmornicah in končal z odstavkom: Ta ista Zludjova dejlapak se bodopruti nim samim obernila inu oni bodopotehmaleno težko inu bridko rajtengo dajali — amen', torej članek, ki vsebuje povzročanje nezadovoljstva zpper eno izmed vojskujočih se strank, in sicer zpper Nemčijo.⁵⁷»

Državni tožilec je v obtožnici zapisal, da je v ozadju prvega inkriminiranega zapisa, »Orientalske

⁵³ PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

⁵⁴ Toti list, »list dobre volje za Slovence« je izhajal v Mariboru od leta 1938 do 5. aprila 1941; 1. marca 1952 je začel ponovno izhajati kot tednik; izhajal je dve leti. »Za tak naslov štirinajstdnevnik sta se odločila Božo Podkrajšek in sodnik dr. Travnar, ko sta sedela v bifeju in poslušala, kako so Štajerci v trafiki zahtevali: Te pa mi dajte toti list jutro ali toti Slovenec. Ko bo Stajerc rekel toti, bo dobil Toti list, preden bo nadaljeval: Slovenec, jutro in podobno.« (Zorko: Mariborski pogovorni jezik, str. 147; več o jezikovnih značilnostih Totega lista glej prav tam, str. 147-149.) - O vizualni plati humorja (karikaturah) v Totem listu glej: Globočnik: O karikaturah v Totem listu, str. 32-44.

⁵⁵ Obtožnica 24. februarja 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Prav tam.

⁵¹ PAM, Državno tožilstvo Maribor, Ks 1/41, Državni tožilec v Mariboru višjemu državnemu tožilstvu v Jjubijani, 27. februarja 1941.

⁵² PAM, Državno tožilstvo Maribor, Ks 2/41, višji državni tožilec Državnim tožilstvom, 18. marca leta 1941.

balade«, vest, ki jo je razširilo nemško časopisje, da so v Nemčiji usmrtili 50.000 ljudi. Na podlagi tega so se med prebivalstvom razširile govorice, da so iz trupel izdelovali milo. Širjenje takih govoric na način, na katerega je to storil Podkrajšek, je povzročilo nezadovoljstvo oziroma sovraštvo do Nemčije.

Glede karikature (bivšega) etiopskega cesarja je državni tožilec zapisal: »Karikatura vred z besedilom vsebuje prikrito namigovanje na vojaške neuspehe Italije v Afriki in posmehovanje Italije, kije investirala v Abesiniji ogromne svote denarja, da je zgradila ceste, nakupičila vojno material in moderno oborožila domaansko vojsko.«⁵⁸

Tretji tekst, t. i. pridiga Primoža Trubarja, je (na videz) obravnaval podmornice, vendar je bila težnja usmerjena zoper Nemčijo, za katero je bilo znano, da je v prvi svetovni vojni uporabljala podmornice, in da je nameravala v tedanji (tj. drugi) vojni število teh še povečati.

Podkrajšek je na zashšanju priznal, da je objavil inkriminirana zapisa in karikaturu, a je krivdo zanikal. Zagovarjal se je, da so imeli zanj teksti drugačen pomen kot za državnega tožilca. Vendar je bila po mnenju tega Podkrajškova razlaga »prisiljena« in je nespretno prikrivala (dejanske) težnje tekstov. Te je bilo mogoče interpretirati na razčne načine, vendar se je po mnenju državnega tožilca vsiljevalo tolmačenje, ki je bilo navedeno v obtožnici. Tega bi se moral zavedati tudi obtoženec.⁵⁹ Državno tožilstvo je naročilo, da obe številki *Totega lista* zaplenijo.⁶⁰

Na glavni razpravi na okrožnem sodišču dober mesec dni pozneje, je Podkrajšek priznal, da je vedel za objavo člankov, da pa ima vsebina (popolnoma) drugačen pomen, kot interpretira obtožnica. V zvezi z besedno zvezo »Orientalske balade« se je zagovarjal, da je v njej upesnil pomanjkanje mila (po svetu), ne pa v kateri od držav. Drugi del prve kitice (»Naj rabelj ubije / vsakogar, komur stemnilo / se je v glavi«) je pojasnjeval, češ da se (sedaj) ljudje pobijajo v vojni; rabelj naj bi bil posebitev vojne oziroma boga vojne Marsa. Pri tem naj ne bi imel v mislih nobene države, čeprav je dopuščal možnost, da bi lahko v »Orientalski baladi« prepoznali satiro na račun lahkovernega prebivalstva, »ki vse verjame, kar se mu natvezha

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Obtožnica 24. februarja 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

⁶⁰ Državni tožilec gospodu preiskovalnemu sodniku 13. februarja 1941; Odločba; Državno tožilstvo v Mariboru 13. februarja 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

⁶¹ Sodba 26. marca 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

Glede karikature se je zagovarjal, da Haileja Selasija kot državnika ni mogoče (več) žaliti, ker ni (več) suveren; prav tako je splošno znano, da živi kot zasebnik v Angliji. Karikaturu bi morali, nasprotno, je trdil Podkrajšek, razumeti kot pohvalo Itahji, saj je v besedilu omenjeno, da so bili v Abesiniji (Etiopiji) pod domačim vladarjem siromašni, Itahjani pa so jih oborožili z najmodernejšim orožjem. V besedilu tudi ni (bilo) osti proti Angliji, saj naj bi bilo znano, da Etiopija in Anglija nista v konfliktu. Tretji inkriminirani zapis, »Trubarjeva pridiga« ni bil usmerjen proti Nemčiji, ampak proti državam, ki so se vojskovale s podmornicami, saj naj bi bilo splošno znano, da imajo vse države podmornice.⁶²

Sodišče je razsodilo: »Predvsem je treba omeniti, da se je sodišče pri presoji obtožencu očitanih kaznivih dejanj z otiprom na njegov zagovor postavilo na načelno stališče, da je treba gledati na humoristično literaturo povsem drugače kot pa na kako drugo resno literaturo. V satiri je neizogibna pač neka ost, glede katere se morda da ugotoviti, kam ista meri ali baš radi bistva satire se isti ne daje konkretne razlage. Lep vzgled zdrave satire je npr. bila v minuli svetovni vojni Milanskega satira na aproviztcijo 'Aprovizaiija ali red vlada svet'. Čeprav se je takrat točno vedelo, kam je merila dotična satira se avtorja radj tegj ni pręganjglo kljub strogi cenzuri. Zdrava satira ima svojo vzgojno vrednost, ki je v tem, da se ljudje vsaj za hip zavedo svojih napak in vidijo sami sebe v objektivni luči. Spričo tega se sodišče pridružuje zaspvoru obtoženca glede prvęga odstavka 'Orientalske balade' ter obtožencu verjame, da tiä v tem sestavku le satira na lahkovernost ljudstva, ki smatra vsako, Še tako neverjetno vest zfl resnično, plasti v današnjih dnevih, ko se ga v marsičem pušča v neizvestnosti. Tudi je res, da je sedaj pomanjkanje mila v vseh vojskujočih se in tudi nevtralnih državah in da torej tudi v slučaju, če se pripeti dobesedna razlaga sestavka, isti ni naperjen le proti eni izmed vojskujočih se držav.

Tudi glede drugęga sestavka 'Hajle Selasi zopet doma', se sodišče spričo obtoženeęveęę zagovora ni moglo prepričati o obtožencem krivdi. Haile Selasi ni več suveren in tudi ne pripada nobeni vojskujoči se stranki in j satiro nanj obtoženec ni okrivil z K^{av}K^{em} stališča v prid ene iz >ned vojskujočih se strank. Nadalje sodišče ne smatra omenjenega članka kot propagando zfl Angleže proti Italiji, kajti Znano je, da je abesinski narod bil pred priključitvijo k Italiji z^lo slabo oborožen, da se je v boju z Italijani posluževal npr. Še navadnih sulic in da so ga Šele Italijani opremili z modernim vojnim orožjem. Sestavek se torej po mnenju sodišča nikakor ne more smatrati kot propagandę za Anglijo proti Italiji, ampak je prikazoval le objektivno sliko faktičnega stanja.

⁶² Prav tam.

Sodišče verjame, zagovoru obtoženca tudi glede tretjega Draginja tepe le reveže. Kadar hudobni poglavarstvo zadobe, sestavka tj. takozvane 'Trubarjeve pridige' in sicer iz razlogov, ker je res, da operirajo j podmornicami in trpijo radi Živo. Kdor veter seje, bo vihar žel Kobila najbolj takrat brnjih vse vojskujoče se države, ne samo ena in da se torej tudica, kadar poginja, V zpezj s tukajšnjim razpisom (...) je inkriminirane besede, nanašajo ne le na eno, temveč na vse tam k. Državno tožilstvo sporočilo (...) da je temu listu odvojskujoče se države. Ta zfldnji sestavek je po mnenju sodišča treba gledati tudi z literarno-historičnega vidika kot in z vabilom, da naknadno izrečete zflbrano razširjanja na reprodukcijo Trubarjevih pridig vsaj kolikor se tiče forme. Saj je z^{mo}, da je Primož T^mbar končeval po navadi tudi dmge izdaje lista 'Toti list' Št. 5 j a z dne 25. januarja 1941. Obenem se vabite, da posebno skrbno pregledate tudi svoje pridige j tem, da je posvaril svoje 'krščenike' da naj se naslednje Številke tega lista in da v obče izvajate nad tem varujejo zla, da ne bodo z %^{om} pokončani. Analogno — listom najstrožjo cenzuro, da bo v smislu predpisov zflkona kar je bila avtorjeva dolžnost ako je hotel vemo reproducirati Trubarjevo pridigo — je avtor zaključil tudi ta svoj tranje posle, da prepove vsako nadaljnje izhajanje tega časopisa,«⁶³

Zato sodišče ni (raz)sodilo, da je dokazano, da bi bil Podkrajšek z objavo tekstov kršil člene uredbe in ga je (po § 280 kp) oprostilo. Stroške za kazenski postopek je nosila državna blagajna.⁶⁴ Priznati je treba, da je bil sodnik v argumentaciji prepričljiv, s človeškega stališča pa razumevajoč.

Da je bil Podkrajškov *Toli list* trn v peti oblastem, je vidno iz dopisa banske uprave državnemu tožilcu v Mariboru: »Z odločbo tam k. Državnega tožilstva z dne 24. 1. 1941 (...) je bilo zabranjeno razširjanje in prodajanje lista 'Toti list' z dne 25. 1. 1941 Št. 5. in sicer 1.) radi slike na naslovni strani j celim tekstom vred in radi slike Pobožna želja Slovenca' j celim tekstom na strani 6. Uprava 'To tega lista' je nato izdala dmgo izdajo z istim datumom pod Številko 5/a s tem, da je cenzurirane sestavke iz prve izdaje v dmgi izdaji izpustila, V dmgi izdaji je bila na prvi strani priobčena slika z naslovom Trije, ki stoje ob strani' j tekstom. Ta slika je bila v prvi izdaji priobčena na drugi strani. Po mnenju kraljevske banske uprave sta tudi ta slika, kakor tudi tekst k sliki nedopustna (...) zaradi česar bi jo bilo treba žf v prvi izdaji cenzurirati. Na drugi strani v prvem stolpcu iste Številke je sestavek z naslovom 'V Afriki'. Tudi ta sestavek bi bilo treba cenzurirati. (...) Na strani 3 iste Številke se pod naslovom 'Slovenska narodna modrost' citirajo razni narodni pregovori, ki sicer sami po sebi niso nedopustni, vendar pa imajo z otjrom na zpezp, v kateri se tu citirajo, določeno tendenčno ost, ki nasprotuje čl. 4. in 5. Zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi, ker se z njimi na prikrit način iznašajo trditve z namero, da se izpostavijo državne naprave, zakoni itd. posmehu in preziranju 1er z namenom, da se proti njim povzroči neraspoloženje in ker se z njimi Ščuje na razdor med rajnimi družbenimi sloji. Kot najbolj karakteristično, kar bi bilo treba cenzurirati, se najajajo zlasti sledéči pregovori: Bogati postopači so pri pogači, pridni siromaki pa pri ovsenjaki.

⁶³ Sodba 26. marca 1941; PAM, Okrožno sodišče Maribor, Kzp 178/41.

⁶⁴ Prav tam.

Dan pozneje je višje državno tožilstvo glede na dopis banske uprave, državnega tožilca v Mariboru obvestilo, da posveti cenzuri 'Potega lista največjo pozornost in ga prepove, ko se bo za to pojavil »najmanjši povod«.⁶⁵

Istega dne je državni tožilec iz Maribora bansko upravo obvestil, da je prepovedal *Toti list* 25. januarja 1941, številko 5/a. Sporočil je, da odločbe o prepovedi ni oprl na uredbo, ker bi s tem začel kazenski postopek zoper avtorja, v njem pa ne bi uspel. Zapisal je, da so *Totemu listu* odvzeli predcenzuro, a so mu jo po navodilu referenta CTU pri banski upravi vrnili, vendar o tem niso obvestili banske uprave. Državni tožilec je prosil, da mu sporočijo, ali naj *Totemu listu* (ponovno) odvzamejo predcenzuro. Pripomnil je, da to ne bi imelo učinka, ker uredništvo natisne le omejeno naklado in natis nadaljuje šele, ko se prepriča, da državno tožilstvo izdaje ni prepovedalo; kadar izvode zapele, takoj natisnejo drugo naklado.⁶⁷

Oblastem je bilo dopisovanja in (medsebojnega) izigravanja dovolj; dosegle so, da je ministrstvo za notranje zadeve iz Beograda s sklepom 20. februarja 1941 prepovedalo izhajanje 'Potega lista'.⁶⁶

V Mariboru je začel 1. marca 1941 izhajati *Novi toti*, ki je bil nadaljevanje 'Potega lista', čeprav je imel drug naslov in drugega odgovornega urednika. Po

⁶⁵ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41, Kraljevska banska uprava dravske banovine državnemu tožilcu v Mariboru, 28. januarja 1941, list »Toti list«, cenzura.

⁶⁶ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41, višji državni tožilec Državnemu tožilstvu v Mariboru, 29. januarja 1941.

⁶⁷ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41, državni tožilec iz Maribora Kraljevski banski upravi dravske banovine v Ljubljani, 29. januarja 1941.

⁶⁸ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41, Kraljevska banska uprava dravske banovine. Vsem gg. Sreskim načelnikom, g. upravniku policije v Ljubljani, gg. Predstojnikom mestne policije v Mariboru, Celju in Kranju ter g. policijskemu komisarju na Jesenicah. Časopis »Toti list«, prepoved nadaljnega izhajanja.

mnenju banske uprave je bilo dvomljivo, ali je novi list enak prepovedanemu. Ker pa je bila verjetnost velika, je banska uprava državnega tožilca v Mariboru prosila, da *Novemu totemu* posveti pozornost in strogo upošteva navodila, ki so jih dobili državni tožilci glede nadzora nad tiskom, še posebno glede uredbe o nevtralnosti. Listu naj tudi odkloni ugodnost predcenzure.⁶⁹

Podkrajška, nad katerim je vseskozi visel Dalmoklejev meč zaradi cenzure, niso ustavile niti tožbe niti prepovedi izhajanja njegovega humorističnega časnika. Zadnja številka (novega) *Totega lista* je izšla dan pred napadom na Jugoslavijo, 5. aprila 1941.^{TM}

Viri in literatura

Objavljeni viri

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 6. januarja 1929. *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, št. 5/1929.

Zakon o centralnem tiskovnem uradu z dne 18. aprila 1929. *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, št. 48/1929.

Kazenski zakon za kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev z dne 27. januarja 1929. *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, št. 74/1929.

Uredba o zavarovanju nevtralnosti glede tiska z dne 8. marca 1940. *Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine*, št. 42/1940.

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM)

Okrožno sodišče Maribor, Kzp 749/40, šk. 296; Kzp 1086/40, šk. 298; Kzp 178/41, šk. 301; Kzp 356/41, šk. 301.

Okrožno sodišče Maribor, Vpisniki, VR—Kzp, 1932 I, 1933 II, 1941, št. 885.

Državno tožilstvo, Ks 16/ 36, šk. 9; Ks 1/41, šk. 11; Ks 2/41, šk. 11.

Časopisi:

Večernik 1938-1941

Internet

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/302393/Jehovahs-Witness/260644/History#ref=ref5351> (22. 7. 2010)

Literatura:

Bavcon, Ljubo — Selih, Alenka: *Kazensko pravo. Splošni del* Ljubljana : Uradni list SRS, 1987.

Bavcon, Ljubo — Bele, Ivan — Kobe, Peter — Pavčnik, Marjan: *Kazenskopravno varstvo države in njene družbene ureditve. Politični delikti*. Zagreb : Globus, 1987.

Boban, Ljubo: *Sporazum Cvet kovic — Maček*. Beograd : Institut društvenih nauka, 1965.

Dobrivojevič, Ivana: *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929—1935*. Beograd : Institut za svremenu istoriju, 2006.

Dolenc, Metod: *Tolmač h kazenskemu zakoniku kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1929.

Globočnik, Damir: O karikaturah v Totem listu. *Dialogi* 33 (1997), št. 9-10, str. 32-44.

Ibrahimpasič, Besim: *Politički delikt. (Prilog učenju o krivičnim djelima protiv države.)* Sarajevo : Veselin Masleša, 1963.

Krizman, Bogdan: *Vanjska politika jugoslavenske države 1918—1941. Diplomatsko-historijski pregled*. Zagreb : Školska knjiga, 1975.

Melik, Jelka: *V imenu njegovega veličanstva kralja! Kazensko sodstvo v jugoslovanski Sloveniji v letih 1930—1941*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2000.

Podkrajšek, Božo: *B. P. 60 let tlači zemljo 1906—1969*. Maribor : Mariborski tisk, 1969.

Prunk, Janko: Katoliška akcija. *Enciklopedija Slovenije* 5. *Kari—Krei* (ur. Marjan Javornik). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991, str. 17.

Vodušek Starič, Jerca: *Slovenski špijoni in SOE 1938—1942*. Ljubljana : samozaložba, 2002.

Zorko, Zinka: Mariborski pogovorni jezik. *Studia Historica Slovenica* 2 (2002), št. 1, str.127—150.

⁶⁹ PAM, Državno tožilstvo, Ks 2/41, Kraljevska banska uprava dravske banovine državnemu tožilcu v Mariboru, 15. marca 1941. Časopis »Novi toti«, nadzorstvo.

⁷⁰ Podkrajšek: B. P. 60 let tlači zemljo, (brez navedbe strani).

Zusammenfassung

BEISPIELE DES »PROPAGANDAKRIEGES« IN DEN AKTEN DES KREISGERICHTS MARIBOR AUS DEN JAHREN 1940-1941 (DELIKTE GEGEN DIE »VERORDNUNG ÜBER DIE SICHERUNG DER NEUTRALITÄT BEZÜGLICH DER PRESSE«)

Die Tendenz nach einer Verstärkung der staatlichen Repression offenbarte sich in der Zwischenkriegszeit, als es in der Strafgesetzgebung zahlreicher Länder zu Änderungen kam, die eine Ausdehnung der kriminellen Zone bis zum Vorsatz und bis zur inneren Überzeugung oder Haltung des Täters einschlossen. Ein charakteristischer Reflex der Verhältnisse stellte der neue Begriff des ideologischen Deliktes dar — wenn jemand anders beziehungsweise im Gegensatz zu den Standpunkten des Regimes dachte. Solche Änderungen entstanden auch in der jugoslawischen Strafgesetzgebung, in der politische Delikte außer vom Strafgesetz und dem *Gesetz über den Schutz der öffentlichen Sicherheit und Ordnung im Staat* auch von der aufgrund der internationalen Verhältnisse (des Krieges) erlassenen *Verordnung über die Sicherung der Neutralität bezüglich der Presse* vom 16. Mai 1940 inkriminiert wurden.

Die jugoslawische Außenpolitik basierte auf Neutralität, sie manövrierte zwischen verschiedenen Tendenzen und versuchte dem Druck der Großmächte standzuhalten, die das Land zu einer Kooperation verpflichten wollten. Eine Neutralität in der Politik verkündeten auch die Medien, doch die (»wahre«) Überzeugung der Staatsbürger zeigen die politischen Delikte, unter anderen auch die Verstöße gegen die Verordnung über die Neutralität aus dem Archiv des Kreisgerichts Maribor.

Gleich zweimal erhob die Staatsanwaltschaft

gegen Mitglieder der politischen Redaktion des Mariborer Abendblattes *jutro* Anklage wegen Verstoßes gegen die Verordnung wegen falscher (propagandistischer) Meldungen. Das Gericht konnte ihnen jedoch keine Schuld nachweisen beziehungsweise »vertagte« den (zweiten) Fall wegen des Krieges.

Ein Einwohner von Zagreb wurde vom Kreisgericht Maribor verurteilt, weil er eine Broschüre aus dem Enghschen übersetzt und deren Druck in Auftrag gegeben hatte, die wahrheitswidrige Ausführungen gegen die Katholische Aktion, Nationalsozialisten, Faschisten und Kommunisten verbreitet beziehungsweise Hassgefühle auf Deutschland und Italien als kriegsführende Staaten verursacht habe. Der Richter zeigte jedoch Verständnis und verurteilte den Angeklagten nur zu einer Geldstrafe, deren Vollstreckung er aufschob, da er erwartete, dass jener weitere Delikte meiden würde.

Der Obrigkeit ein Dorn im Auge war der Humorist Božo Podkrajšek, der »fast wie auf dem Laufband« in seiner satirischen Zeitschrift *Toli list* Schriften und Karikaturen veröffentlichte, die die Obrigkeit beunruhigten (und gegen die Verordnung über die Neutralität verstießen). Er hörte mit seinem politischen (und gezeichneten) Humor nicht auf und gab trotz Drohungen und Kontrolle der Obrigkeit seine Zeitschrift bis zum letzten Tag vor dem Angriff auf Jugoslawien heraus.

Obwohl es sehr wenig Urteile bezüglich eines Verstoßes gegen die Verordnung gibt, sind Aufzeichnungen von Organen der Rechtsprechung erhalten, die davon zeugen, dass es gegen Verstöße gegen die Neutralität in der Presse trotz repressiver Gesetzgebung kein wirkungsvolles Mittel gab, da keine »subjektive Schuld« nachgewiesen werden konnte. Verständnis zeigten auch die Richter, obwohl sie »neutral« waren.